

Ömer
Kirazoğlu

yaygınlaştıran bir mimar olarak kabul etmek mümkündür. Projelerini yaptığı İstanbul'da Beykoz, Paşabahçe ile Bağlarbaşı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi camileri, klasik özelliklerini Mimar Sinan'ın Atik Vâlîde, Azapkapı camii gibi örneklerle ortaya koyduğu tarzın günümüzde başarılı sayılabilecek uygulamaları olarak dikkate değer. Projelerine imza attığı Van Merkez ve Akyazı camileri ise onun âbidevî boyutlarda inşa ettiği camilerde eriştiği çizgiyi gösterir.

Ayrıca hat sanatıyla da ilgilenen Ömer Kirazoğlu, bu alanda özellikle küfî yazı üzerinde yoğunlaşmıştır. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün müsenâ lafza-i celâlden meydana gelen rozeti ile Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarının amblemi de onun kaleminden çıktığı bilinen çalışmalarlardır. Medine'de bulunduğu yıllarda küfî hat ve klasik süsleme sanatlarına eskiden beri duyduğu ilgisini geliştirmiş ve pek çok meşk hazırlamıştır.

Eserleri. Çoğu devrin dinî gazete ve mecmualarında yayımlanmış ögüt verici, dinî-millî heyecan uyandırıcı manzumelerle bazı makaleler kaleme alan müellif 1980'li yıllardan itibaren bunları Ömer Kirazlı adıyla kitap haline getirmiştir. 1. *Birinci İstişâre* (İzmir 1980). Manzumelerinin toplandığı kitabıdır. 2. *İkinci İstişâre* (İzmir 1980). Niyâzî-i Mısırî ve Şeyh Galib gibi mutasavvif şairlerin gazellerinin tahmîsinden oluşmaktadır. 3. *Hak Elçisi Hz. Muhammed* (İstanbul 1981). Eserde Hz. Peygamber'le ilgili yazılarıyla bazı na'atlar yer almaktadır. 4. *Güzel Ahlâk* (İstanbul 1984). Güzel ahlâkî âyet ve hadislerle anlatılan kırk hadis özelliğinde bir eserdir. Sonunda Hz. Peygamber'in şemâliyle ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Kirazoğlu'nun *İslâmiyet, Fâtih ve Fetih Camii Ayasofya* (Konya 1966; İstanbul, ts.), *Birlik Dirlik* (İstanbul 1984), *Peygamberimize Selâm* (İstanbul 1985) gibi risâlelerinin yanında Yüksek İslâm

Enstitüsü'nde okuttuğu "İslâm Sanat Tarihi Ders Notları" Arapça'ya tercüme edilirse de vefatı dolayısıyla yayımlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

MÜİF Arşivi'ndeki özlük dosyası; Hüseyin Gökçe, "Kirazoğlu Hocanın Ardından", *Zaman*, 29 Haziran 1989, s. 2; "Mimar ve Şair Ömer Kirazoğlu'nu Kaybettik", a.e., 21 Temmuz 1989; "Tanınmış Mimar ve Fikir Adamı Ömer Kirazoğlu Vefat Etti", *Sebil*, sy. 263-265, Lahn 1989, s. 15; Ali Ulvi Kurucu, "Hizmete Doymayan İnsan", *Altınoluk*, sy. 43, İstanbul 1989, s. 34-35; H. Kâmil Yılmaz, "Âkif Neşesinde, Sinan Ruhunda Bir Dava Adamı: Kirazoğlu Hocamız", a.e., sy. 32-33.

H. KÂMİL YILMAZ

KİRDÂR

(کردار)

Mîrî ve vakif araziler üzerinde kullanım hakkı sahiplerince oluşturulup üst hakkı doğuran bina ve ağaçlık gibi taşınırlar anlamında terim.

Aslen Farsça olup sözlükte "iş, çalışma, emek, kazanç, sanat ve meslek" anlamlarına gelir. Türkçe'de kirdâr ve girdâr şeklinde telaffuz edilir. Konuşma dilinde kullanılmayan kelime, muhtemelen VI. (XII.) yüzyılda Hanefî fıkıh terminolojisinde vakıf ve tapulu mîrî araziler üzerinde kullanım hakkı sahiplerince yetkililerin izniyle oluşturulup üst hakkı (hakk-ı karâr) doğuran bina, ağaçlık ve "kîbs" gibi taşınırları ifade etmek üzere üretilmiştir. Kîbs, kiracı veya müzâraacıların kendi mülklerinden alıp kullanım hakkına sahip oldukları arazilere -ekim veya dikime elverişli hale getirmek amacıyla- naklettikleri toprağa denir. Kirdâra Hârizm gibi bazı yerlerde "hakku'l-karâr" ismi verilmiştir. Bu şahsa bağlı sınırlı aynî hak dolayısıyla kirdârla arazinin mülkiyeti birbirinden ayrılmakta, yani üst hakkı sahibi hazine veya vakfa ait hâdim akar üzerinde kurduğu taşınmazlara mâlik olabilmektedir. İcâre-tenyeni vakıflarda kiracının icâre sözleşmesi gereği intifâ hakkına sahip olmak üzere kira bedeliyle vakıf adına tamir veya inşa ettiği yapılar kirdâr kapsamına girmezken mütevellinin onayı ile meydana getirdiği ek mülk binalar ve müştemilâtı girer. Gedik de bir nevi kirdârdır.

Klasik dönemde idarî maslahat gereği rakabesi beytûlmâlde saklı tutulan "arz-ı havz", "arz-ı memleket" ve "arz-ı mîrî" gibi topraklar icâre, müzâraa ve müsâkâttan başka bir meşrû yolla ihaleye çıkarılamıyordu. Bu usuller ise kullanıcıya

sınırlı süreli tasarruf hakkı sağladığından söz konusu arazilerin sürekli ve istikrarlı bir şekilde imarı teşvik edilemiyordu. Hükümetler, kamu yararı gereği ilgili arazilerin süresiz bir icâre-i fâside ile mütemâdiyen kullanımını ve hatta kiracıya intikalini onaylamaya başladılar. Bu müsamaha neticesinde birtakım ahâlinin mîrî arazi üzerinde sürekli hakk-ı karârlarını teslim etmenin maslahata uygun olacağı görüşü ağır bastı ve sonuçta kirdârlar ve tapular meydana geldi. Uygulama zamanla kadîm vakıf arazileri de kapsamına aldı. Bunlardan bilfiil tasarrufla intifâ edilemeyince çözüm olarak mukâtaa ve kirdârlar ortaya çıktı.

Sahibine başkalarına göre öncelik hakkı sağlayan kirdâr, rayiç kira bedelini (ecr-i misl) ödediği ve vakfa zarar vermediği sürece -evkaf nâzırı veya vakıf mütevellisi istemese dahi- arazinin kiracısında kalmasını sağlar. Hem bu vakfın da yararınadır; çünkü intifâ hakkının ondan alınıp başkasına devredilmesi ve üzerinde meydana getirilen bina ve ağaçların sökülmesi vakıf araziye talebi azaltıp harabina sebebiyet verebilecektir. Ancak hâdim arsının ecr-i misli ödenmez veya vakfa zarar gelirse mütevellinin icâre müddetinin bitiminde kirdârın kaldırılmasını talep hakkı vardır. Üzerinde oluşturulan yapılar ve ağaçlık sebebiyle vakıf arsının rayiç kira bedelinin artması durumunda ortaya çıkan fazlalık kiracıya ait olduğundan kira artırımına gidilmez. Bir kimse kirdârını satış, hibe, miras ve ferağ gibi meşrû yollarla başkasına intikal ettirebilirse de hâdim mîrî veya vakıf araziye devredemez. Bu tür şeyler taşınabilir olmaları sebebiyle şüf'a hakkı doğurmaz. Kalıcı (müstakar) olmaları bakımından bina ve ağaçların, üzerinde buldukları arazinin vakfedildiği cihete vakfı örf haline gelmiş olup câizdir, ancak kîbs bu hükmün dışında tutulmuştur. Vakıf araziler üzerindeki kirdâr sahibinin mirasçısız ölmesi halinde beytûlmâlde devredilir; mütevellinin el koyması câiz görülmez.

Tapulu mîrî arazi üzerindeki kirdârın karar hakkı diğerlerinden daha güçlüdür. Çünkü bunların süresiz icâresi ictihadî bir mesele olduğu gibi hükümetin bunlar üzerinde maslahata uygun tasarrufla bulunma hakkına tartışma yoktur. Bir sipahi kendisine verilen timarı resmî onayla işleyegelen müzâraacılar-haracını ödedikleri müddetçe- topraktan el çektiremeyeceği gibi kirdârlarını da kaldırtamaz. Ancak bu hak sahibi kirdârını kendi isteğiyle terkeder ve hâdim

akar başkası tarafından resmî izinle işlenirse öncekinin o yerdeki intifâ hakkı düşer. Bununla birlikte kirdâr sahibinin el çektiği arazi bir başkasına kiraya verilse bile birincinin karar hakkı bâkidir. Hâdim akarın çıplak ecr-i misli ile üzerindeki bina ve ağaçlarla birlikte rayiç kira bedeli arasındaki fark kirdâr sahibine aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 657-658; Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 213; Râdiyüddin es-Sâgânî, *et-Tekmile* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1973, III, 185; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, VI, 158, 259; Hayreddin b. Ahmed er-Remlî, *el-Fetâvâ'l-hayriyye li-nef'i'l-beriyye*, Bulak 1300, I, 135, 161; II, 166, 167, 168; M. Emîn el-Muhibbî, *Kaşdü's-sebil fî'l-luğati'l-'Arabîyye mine'd-dağhil* (nşr. Osman Mahmûd es-Sînî), Riyad 1415/1994, II, 390; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 391-392; V, 138-139; Elmalılı Muhammed Hamdi, *İrşâdü'l-ahlâffî ahkâmî'l-evkâf*, İstanbul 1330, s. 77-80, 88-90; Ali Haydar, *Tertîbü's-sunûf fi ahkâmî'l-vukûf* (trc. Ekrem Abdülcebbar - M. Ahmed Ömer), Bağdad 1950, I, 73; Bilmen, *Kamus*, IV, 291, 295; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedit*, Dımaşk 1968, III, 44; Edî Şîr, *Mu'cemü'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arrese*, Beyrut 1980, s. 133; Nezîh Hammâd, *Mu'cemü'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fi luğati'l-fukahâ*, Beyrut 1415/1995, s. 285; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 500-501; Zühdi Yeken, *Ahkâmü'l-vakf*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-asriyye), s. 185-186; Pakalın, II, 282-283; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXII, 432; "Kirdâr", *Mu.F*, XXXIV, 224.

CENGİZ KALLEK

KİRMAN

(کرمآن)

İran'da bir şehir
ve bu şehrin merkez olduğu
idarî bölge.

İran'ın ortasındaki Deştülüt çölünün güneybatısını kuşatan dağlık kesimde, m. 240 yılına doğru Sâsânî İmparatoru I. Erdeşîr'in emriyle ileri bir savunma merkezi olarak kurulmuştur. Kirman (günümüz Farsça'sında Kermân) ismi Strabon'da Karamania ve Batlamiyus'ta Karmana şeklinde geçen eski bir merkezin adından alınmıştır (*EP²* [Fr.], V, 149).

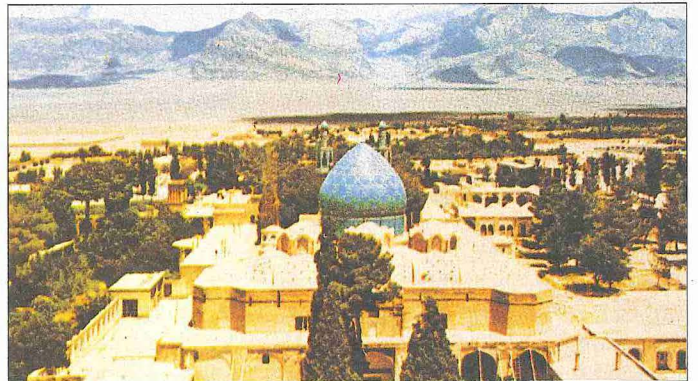
Kirman ve çevresinin fethine Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında 17 (638) yılında başlanmıssa da zaman zaman çeşitli isyan ve karışıklıklara sahne olan bölgede kesin İslâm hâkimiyeti 102 (720) yılında Emevî Halifesi Ömer b. Abdülaziz zamanında kurulabilmiştir. Zerdüştiliğin etkisi ise Ömer b. Abdülaziz'in valisi Gazbân

b. Kab'siri eş-Şeybânî'nin buradaki tapınakları ortadan kaldırmasına rağmen IX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak bu etkinin tamamen yok olmadığı, bugün dahi karma toplumlu bir Mecûsî mahallesinin şehrin kuzeydoğusunda varlığını sürdürmesinden anlaşılmaktadır. Abbâsîler'in ilk döneminde pek ön plana çıkmayan Kirman'da Saffârîler'den Ya'kûb b. Leys ile kardeşi Amr b. Leys'in valiliklerinden sonra karışıklıklar meydana geldi (289/902). 315'te (927) Sâmânîler'in tâbii Ebû Ali Muhammed b. İlyâs bölgeye hâkim oldu ve idare merkezini Sircan'dan Kirman'a taşıyınca şehrin önemi arttı. Onun bu nakildeki esas amaçlarından biri de İran Büveyhîleri'nin tehdidinden uzak kalmaktı; ancak şehir 357 (968) yılında Büveyhîler'in eline geçti. Makdisî bu dönemdeki Kirman'ı küçük, fakat üç hisarla korunmuş müstahkem bir şehir olarak tasvir eder. Bu hisarların ikisi Kal'a-i Erdeşîr ve Kal'a-i Duhter tepelerinde, üçüncüsü ulucaminin yakınında bulunmaktaydı. Kirman, Gazneli I. Mesud tarafından 423'te (1032) zaptedildi ve bir süre Gazneliler'in hâkimiyetinde kaldı.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun ardından toplanan kurultayda eski Türk hâkimiyet anlayışına uygun olarak o zamana kadar ele geçirilen topraklarla ileride ele geçirilmesi planlanan topraklar hânedan mensupları arasında bölüştürülmüştü. Bu bölüştürme sırasında Kirman bölgesi Çağrı Bey'in oğlu Kavurd'a verildi. Buraya yönelik ilk akınlarını 434 (1042-43) yılında başlatan Kavurd, daha sonra o sıralarda Büveyhîler'in hâkimiyeti altında bulunan Kuzey Kirman'ı (Serdsîr) fethederek Kirman Selçuklu Devleti'ni kurdu (440/1048). Bu devlet zamanında Kirman en parlak dönemlerinden birini yaşadı. 583'te (1187) Kirman Selçuklu Devleti'ne son veren Oğuz Beyi Melik Dînâr bölgeyi ele geçirdi; ardından Karahtay asıllı Barak Hâcib 619'da (1222)

buraya hâkim oldu ve Kutluğhanlılar adıyla bilinen hânedanı kurdu. Kutluğhanlılar'ın Kirman hâkimiyeti İlhanlı tâbiyetinde 706 (1306-1307) yılına kadar sürdü. 1282'de bölgeden geçen Marco Polo buranın önemli bir silâh üretim merkezi olduğunu ve Kutluğ Terken Hatun döneminde (1257-1283) çok müreffeh bir hayat yaşadığını yazar. Kirman 741'de (1340-41) Muzafferîler hânedanının kerucusu Muzafferüddin tarafından ele geçirildi. Timur'un XIV. yüzyıl sonundaki seferleri ve XV. yüzyılın büyük bir bölümünde devam eden kargaşalıklar sırasında şehir ve çevresi büyük ölçüde zarar gördü. Kirman daha sonra Karakoyunlular'ın, arkasından da Akkoyunlular'ın hâkimiyetine girdi. 908'de (1502-1503) Şah İsmâil'in zaptıyla başlayan Safevîler dönemi Kirman'a eski refah günlerini geri getirdi. Şehir, XVII. yüzyılda İran'ı Hindistan'a bağlayan ana kervan yolu ile Hürmüz Boğazı'nda yeni kurulmuş olan Benderabbas'ı Horasan'a bağlayan işlek yol üzerinde yer aldığından ticaret bakımından çok gelişti. Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan şirketleri burada birer acenta açarak ham yün yanında bütün İran'da aranan ünlü Kirman şallarının ihracına başladı.

XVIII. yüzyıl Kirman tarihinin en karanlık dönemidir. Şehir 1132'de (1720) ve tekrar 1134'te (1722) Afganlar tarafından alındı. Şah II. Tahmasb, beş yıl sonra Afganlar'ı ülkeden atan başkumandan Nâdir Han'ı bu başarısından ötürü mükâfatlandırmak amacıyla Horasan, Kirman, Sistan ve Mâzenderân valiliğine tayin etti. 1149'da (1736) tahtı ele geçirerek Afşar hânedanını kuran Nâdir Şah'ın askerî harcamalarını karşılamak için aşırı vergi talepleriyle şehir âdeta tükendi ve yedi yıl süren bir kıtlık yaşadı. Ardından Zend prenslerinin sonuncusu olan Lutfi Ali Han Kirman'a sığındığında Ağa Muhammed Şah şehri kuşatmayla ele geçirdi (1208/

Kirman'dan
bir görünüşü